

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE AGRIENSIS XVIII/10.

Szerkeszti: Budai László

---

949-950

---

ÉNEK-ZENE

EGER, HUNGARIA

1987.

ACTA ACADEMIAE PEDAGOGICAE AGRIENSIS XVIII/10.

A szerkesztő bizottság:

KELEMEN IMRE

Lengyel Zoltánné, Nagy Andor, Nagy József,  
Nagy Sándor, Orbán Sándor, Pásztor Emil, Zám Éva  
Zbiskó Ernőné

Szerkesztő -- Redigit:

BUDAI LÁSZLÓ

Felelős kiadó:

SZŐCS LÁSZLÓ

KELEMEN IMRE

ZENETANÍTÁS AZ EGRI ÉRSEKI TANÍTÓKÉPZŐBEN  
III. RÉSZ (1920-1939)

Abstract: (Music education in the Teacher's training - college of the Archbishopric of Eger). This paper is a part of a dissertation in which the writer discusses the history of the instruction in music from 1828 in the Teacher's training-college of the Archbishopric of Eger (Egri Érseki Tanítóképző). The first part of this dissertation was published in the volume XVI. of the next scholarly work: "Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei" (pages 363-374) and the second part of this one in the volume XVIII. (pages 591-603). From 1921 to 1939 three teachers of music were followed one after the other. Imre Meiszner educated to 1930. During his activity the studying time was increased for five years which did not mean any changing in the subject - matter of music instruction but produced the possibility of the development. The next was Antal Kóbor, who was followed from 1933 by the young intelligent Dezső Bitter who renewed the music education and inside this he was who modernized the subject - matter of instruction of the Roman Catholic cantor education. On the basis of his activity he gave place to Bartók, Kodály and other Hungarian composer's works in addition to the Gregorian Chants and Renaissance choral works in the repertory of the choir.

1. A képzési idő felemelése

A VKM. 7041/1920-as rendelete az 1920/21-es tanévtől kezdődően tervezte a hat évfolyamú képzés bevezetését. Ebből következően a rendelet, egyebek közt az új I. osztály tantervi előírásait is tartalmazta egyenlőre még

ideiglenes jelleggel. A minisztériumi rendelkezést követően nem sokkal az átszervezést kötelezővé tevő érseki rendelet is megjelent.

Az iskola tanári kara a képzési idő felemelésének gondolatát kezdetben nagy lelkesedéssel fogadta, s abban elsősorban a tanítói pálya tekintélyének emelését látta. Az is nyilvánvaló volt, hogy a hosszabb tanulmányi idő, a tananyag várható növekedése s nehezebbé válása a jelentkezők számának alakulására is hatással lesz. A kormánynak Trianon után nem volt célja a létszámfejlesztés. Az elcsatolt területekről ugyanis nem kevés tanító és tanár költözött az anyaországba, akikkel a háborús események következtében megüresedett állásokat betölthették (2).

Az 1921/22-es iskolai évben azonban az I. osztályba mindössze 8 növendék iratkozott be, ami a vártnál jóval alacsonyabb létszámot jelentett. A tanári karnak ilyenformán gondosan mérlegelnie kellett az elkövetkezendő évek kilátásait.

Így tehát amikor a Tanítóképző Tanárok Országos Egyesülete a hatosztályú tanítóképző végleges tanításterve elkészítésének tárgyában a testülethez fordult, már egyöntetű volt a vélemény, hogy az új képzési forma az iskola nagymértékű elnéptelenedését fogja eredményezni. A tanári kar összegzett véleményét Venczell Ede igazgató juttatta el az illetékes helyre. Ebben a beadványban a négy osztályú képzés visszaállítását javasolták, s egyben hangsúlyozták, hogy ennek tantervét a korszerű követelményeknek megfelelően át kell dolgozni.

Valószínű, hogy az ország más tanítóképzőiben is hasonló lehetett a helyzet, mivel a beérkezett észrevételek és vélemények hatására a kormányzat módosította a korábbi rendelkezést oly módon, hogy közbülső megoldásként, mint végleges formát, az öt évfolyamú képzést vezette be. Általános követelményként a hazafias és a vallásos nevelés intenzívebbé tételét kívánták meg. Így például hivatalosan előírták, hogy az úgynevezett "Magyar Hiszekegy"-et a "nemzeti tárgyak" (magyar, történelem) tanárai órájuk végén modassák el. Megzenésített formájában a Magyar Hiszekegy állandó darabja lett az iskolai ünnepélyeknek, nemcsak a tanítóképzőben, hanem valamennyi iskolában (3). A vallásos nevelés elmélyítését szolgálta az az érseki rendelkezés, amely a diákoknak bizonyos szertartásokon való részvételéről intézkedett. Eszerint kötelezővé vált a tanítás előtti misehallgatás. Va-

sárnaponként és ünnepnapokon pedig a délelőtti prédikáción és a misén kívül a litánián is jelen kellett lenniük. Minden délben közösen imádkozták el az "Úrangyalá"-t. Mindez nemcsak a tanítóképzőkben, hanem minden egyházi iskolában kötelező volt.

## 2. Zenetanítás 1920-1933 között

A 20-as évek első feléből a zenetanításra vonatkozó adataink szerények. Az iskola a nehéz gazdasági körülmények miatt nem adott ki értesítőket, a hiányosan fennmaradt tantestületi értekezleti jegyzőkönyvekben kevés szó esik a zenéről s a helyi sajtó is csak alkalomszerűen tájékoztatta olvasóit a képző kulturális életéről -- leginkább akkor is csak valamely hazafias ünnepély kapcsán.

Az iskola zenetanára Meiszner Imre volt, aki Zsasskovszky Károly halála óta óraadói minőségben, egyedül látta el ezt a munkakört. Az öt éves képzésben kezdetben az alábbi elrendezésben szerepeltek a zenei tárgyak:

O s z t á l y o k					
Tárgyak	I.	II.	III.	IV.	V.
Ének-zene	3	3	2	2	2
Kántori teendők	-	-	1	1	1
Összesen:	3	3	3	3	3

A kántori teendők foglalkozásait gyakran összevont formában, azonos időben tartották. A diákmiséken és a vasárnap délutáni litánián a korábbi gyakorlatot követve, a IV. és az V. osztályos tanulók orgonáltak.

A zenére fordítható óraszám összehasonlítva a korábbival nem növekedett (4). Sőt összességét tekintve, mint az látható még valamelyest csökkent is. Ugyanakkor az órák "levegősebb" elosztása számos vonatkozásban jó lehetőséget adott a tanultak alaposabb begyakorlásához, elmélyítéséhez, hasonlóan mint az annak idején a négyéves képzés bevezetése után történt. Említést érdemel az is, hogy az 1923/24-es tanévtől a képző önálló gya-

korló iskolát kapott. A gyakorlati tanítások a IV. és az V. osztályban kerültek sorra. Egy-egy növendékre átlagosan 3, esetleg 4 tanítás jutott, amelyek között a készségegyek is szerepelhettek.

A háború alatt megszűnt Lavotta Zenekör csaknem 10 éves szünet után az 1924/25-ös tanévben kezdte meg újra a működését. Egyik újjászervezője ugyanaz a Révész Károly volt, aki 1912-ben az alapítás munkáját is vállalta. Mellette Lőrincz Károly tanító is kivette a részét a szervezésből s a továbbiakban Ő lett a karnagya a zenekarnak. A Zenekör taglétszáma a megalakuláskor (1924. IX. 14.) a következő volt: 21 haladó, hegedűt vagy más egyéb hangszert játszó diák, 37 kezdő, valamint 22 pártoló tag. A tagdíjakból és adományokból befolyt összegek a tanév végére nem kevesebb mint 1.309.200 inflációs koronát tettek ki. "Örökölt" vagyonuk -- 200 korona értékű hadikölcsönkötvény, továbbá a Heves megyei Takarékpénztárban letétbe helyezett 70 korona 40 fillér az infláció következtében értékét veszítette (5). 1926. április 18-án került sor a képző diákotthonának felavatására, amelyet Dr. Csanádi László az iskola igazgatója (6) építtetett saját költségén, elsősorban a tanítók gyermekei és a szegénysorsúak számára. Az épület 60 diáknak adott otthont. Volt zongora és harmónium is (7). Az alapító igazgató ünnepi beszédében külön hangsúlyozta, hogy az új otthon egyik pártfogójának Szent Ceciliát kérte fel: "azt, aki védőszentje a kántoroknak, hogy gyullassa föl az itt nevelkedő kántorok szívét, amint felgyullasztotta Valériánusét, hogy magasztos szép feladatukat a szertartási éneklést, a hívek énekének vezetését, orgonajátékkal való kísérését, a hívők üdvére és Isten dicsőségére végezzék" (8). Az avatóünnepélyen a tanítóképző énekkara a "Boldogasszony Anyánk"-at énekelte Meiszner Imre négyszólamú feldolgozásában.

A tanév folyamán 1927 tavaszán Egerbe látogattak a sárospataki Állami Tanítóképző tanárai és tanulói, akik számára Meiszner orgonahangversenyt adott a főszékesegyházban. Ezen néhány művel az egriek kórusa is közreműködött.

A következő évben 1928-ban ünnepelte az intézet, fennállásának 100. évfordulóját. Ebből az alkalomból június 27-én és 28-án nagyszabású ünnepségekre került sor. Bemutatták többek között Benkóczky Emil: Pyrker című színdarabját, melynek zenei betéteit Meiszner Imre komponálta szólóénekekre, illetve kórusra. Az énekkart a 14. honvédgyalozezred zenekara kísér-

te.

Volt emléktábla-leleplezés is, ahol az ilyenkor szokásos ünnepi beszédek és szavalatok mellett a zene is helyet kapott. Az előadott számok jellemzően példázzák általában is az iskolai ünnepélyek zenei igényeit:

1. a/ Magyar Hiszekegy  
- b/ Himnusz  
Előadta az énekkar, vezényelt: Meiszner Imre
2. Kéler: Magyar vígjáték-nyitány  
Előadta a zenekar, vezényelt: Lőrincz Károly
3. Meiszner: A Grál-serleg köre  
Előadta az énekkar.
4. ? Rákóczi induló  
Előadta a zenekar.

Hogy a Kéler-mű talán mégsem egészen illett az első magyar tanítási nyelvű tanítóképző centenáriumához, senkit sem zavart...

Meiszner működésének idején a zenei tárgyakhoz és a kántorképzéshez a következő tankönyveket és kottákat használták:

A/ Az ének-zene tárgyhoz:

1. Hangszeriskolák
  - a/ Beyer: A zongorajáték előiskolája
  - b/ Moyzes: Orgonaiskola
  - c/ Hohmann - Bloch: Hegedőiskola
  
2. Elmélet, énekgyűjtemény
  - a/ Szent-Gály: Zeneelmélet
  - b/ Kersch F.: Alapvető összhangzattan
  - c/ Kersch F.: Példatár I-II. az előbbihez
  - d/ Zsaskovszky Ferenc és Endre: Kis Lantos I-II.

B/ A kántori teendőkhöz:

1. Egyházi népének
  - a/ Zsaskovszky: Énekkönyv

b/ Kersch F.: Sursum Corda I-II.

2. Szertartások - gregorián ének

a/ A "Sursum Corda" köteteiből a szertartások

b/ Kersch Mihály: Ordo exequiarium (temetési szertartások)

c/ Birkle-Meiszner: A choralis ének katekizmusa.

Ezeknek a kiadványoknak többségét más tanítóképzőkben is használták. Az akkori hangszeriskolák közül a Beyer-féle zongoraiskola különösen alkalmas volt felnőtt kezdők oktatására. Második magyarországi kiadásának előszavában ezeket a sorokat olvashatjuk: "nemcsak zsenge korú gyermekek --, de tanítóképezdei növendékek tanítására is nagyon alkalmas... főleg azért, mert az említett növendékek a viszonyok miatt (30-40 növendék heti 1-2 órában nyert oktatást) főleg magánygyakorlásra vannak utalva, eredményt csakis oly tankönyv használatával érhetnek el, mely a legkönnyebb modorban van írva s egyszersmind megtartja a fokra fokságot" (9). Módszertanilag és zeneileg egyaránt kitűnő felépítésű volt a Hohmann-Bloch féle hegedűiskola is. Kifejezetten a tanítóképzők számára készült Moyzes Orgonaiskolája. Népszerűségét mutatja, hogy szlovák nyelvű kiadása is volt (10). Szent-Gály könyvéből elsősorban az alapismereteket tanulták. A Kersch-féle Alapvető összhangzattan kifejezetten a magyar egyházi népének és az "egyházias" orgonajáték követelményeit szem előtt tartva készült. A szokásos számozott-basszus példák mellett már egészen a kezdetnél ad megharmonizálható feladatokat is, amelyekhez ismert egyházi énekek dallamrészleteit használta fel. Ideális esetben a tanulónak, miután a könyv anyagát s a példatárakat lelkiismeretesen feldolgozta, olyan fokra kellett jutnia, amely nem kevesebbet jelentett volna, mint azt, hogy képes az egyházi énekeket korrekt módon akár rögtönözve is kísérni, transzponálni, vagy éppen tematikus elő- és közjátékokat improvizálni (11). Hogy ilyen fokra csak nagyon kevesen jutottak el, az aligha szorul bővebb magyarázatra. A Kis Lantos c. gyűjteményről nem sok jót mondhatunk. Tartalma: "víg, komoly, üdvözlő, s egyéb alkalmi dalok... 2, 3, és 4 gyermekhangra" -már megjelenése idején (1862) is legfeljebb átlagos színvonalat képviselt. Legbántóbb benne a válogatás gyarlósága, összevisszasága. Van itt Verdi és Bellini operarészlet átírt szöveggel és könnyű le-



tétben, van Mendelssohn-dallam, és "majálisi-induló", valamint norvég és olasz "népdal". Még az angol himnusz is megtaláljuk (I. füzet 25. szám: "Üdv s áldás lengje át..."). Számos dallam eredetét homály fedi. Polifóniának nyoma sincs, a harmóniai készletet egyhangú, közhelyszerű fordulatok alkotják. A szövegek mondanivalója hol komolykodó, hol naiv, hol pedig semmitmondó (12).

Meisznernek előrehaladott kora miatt úgy látszik egyre nehezebb volt feladatát ellátnia, s ezért Szmezsányi Lajos érsek az 1930/31-es tanévvel kezdődően óráinak ellátása alól felmentette (13).

Helyére, ideiglenes jelleggel, Kóbor Antal főszékesegyházi orgonistát nevezte ki. Óráinak száma 18 volt. A "kántori teendők" heti óraszám a megfelelő osztályokban két órára emelkedett.

Az 1930/31-es tanév tanulmányi eredményeit az alábbi összeállításban mutatjuk be:

Tárgy	I.o.				II.o.				III.o.				IV.o.				V.o.			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Ének	14	13	22	4	11	5	32	2	9	14	15	2	10	16	17	-	15	18	11	-
Zene	21	17	13	2	20	12	15	3	15	5	18	2	12	11	18	2	18	14	12	-
Kántori teendők	-	-	-	-	-	-	-	-	11	12	16	1	10	10	22	1	16	9	19	-

Az osztályzatok alapján a színvonal megfelelőnek, sőt jónak mondható. Mégis azt kell megállapítanunk, hogy a tényleges eredmények korántsem voltak ilyen biztatóak. A zenei színvonal reális állapotát legjobban a Lavotta Zenekör működése jelzi. 1927-ben még sikeres hangversenyt rendeztek Beethoven halálának évfordulója alkalmából, vonósnégyesük szépen szerepelt városi rendezvényeken is, de a következő évtől kezdve mindez megszűnt. Ekkor Jager Károly vette át a zenekar vezetését, aki -- mint azt az 1928/29-es tanév értesítőjében olvashatjuk -- "fiatalos üdeséggel nagy

ambícióval saját szerzeményeivel s összeállításával új életet hozott a zenekarba". Az ezt követő néhány évben Jager szerzeményei alkották a repertoár gerincét: Intézeti induló, Tavaszi pasztell, Vágyódás c. karakterdarabok, Operett-egyvelegek, magyar nótafeldolgozások, slágerek képviselték a fiatalos üdeséget. Mindez, úgy tűnik, már a diákságnak is sok volt, zenélési kedvük is megcsappanhatott. Nem véletlen tehát, hogy az 1930/31-es tanév értesítőjében éppen a Lavotta Zenekör ifjúsági elnöke Nyiznyánszky Béla volt kénytelen leírni a következő sorokat: "Több mint egy évszázad diáklelkeit, tréfás szomorú hangulatait ismerő vén iskolánk falai között, mind halkabban csendül fel a hegedűszó. Szinte évről-évre kevesebben vannak, akik lélekkel szeretettel időznek a bánatos, vagy vígasztaló nóták mellett. Talán a kor szólal bele az iskola falain belül élő lelkek világába, és teleszórja modern jelszavakkal, disszonanciával. Lehet, hogy nincs időnk arra, hogy elődeink módjára el-elsírjunk egy-egy nótán ... elszorult lélekkel látom, hogy a hatalmas növendékgárdának csak csekély hányada az, amelyik a nótából kicsalt hangokkal nemesíti lelkének fejlődő kincseit. Vegyétek gyakrabban kezetekbe a vonót, sirasátok a magyar lélek nótáival a bánatot; örüljetek a mi népünk. örömhangaival." A fiatal író tollát kétségtelenül jó szándék vezette, de a jövő fejlődésének útját aligha mutathatta meg. Ehhez teljes megújulásra volt szükség, amely szerencsére már nem sokáig váratott magára.

### 3. Zenetanítás Bitter Dezső működésének első szakaszában (1933-1939)

Az érseki tanítóképző ének-zene tanári állása nem jelentett önálló státust. Mint láttuk, ezt a funkciót a mindenkori főszékesegyházi karnagy és az orgonista legtöbbször együtt látta el, megosztva egymás közt az egyes résztárgyak tanítását. Munkájukért óradíjat kaptak (14). A változás a zenetanár jogi helyzetében 1933-ban következett be. Ekkor az érsek, Dr. Szmracsányi Lajos, a vallás és közoktatásügyi miniszter előzetes hozzájárulásával önálló ének- és zenetanári állást szervezett. Ezt, pályázat útján Bitter Dezső nyerte el.

Bitter Dezső 1909-ben született a Tolna megyei Szakadát községben. A Zeneművészeti Főiskolán elvégezte az egyházi karnagyképzőt valamint a középiskolai énektanárképzőt és a tanítóképzőintézeti zenetanárképző tan-

szakokat. Egyike volt azoknak a fiatal zenészeknek, akik alapos felkészülés után egyértelmű lelkesedéssel álltak az új magyar muzsika szellemében megújuló iskolai énekoktatás és egyházzenei törekvések mellé. A kibontakozó, majd egyre inkább kiszélesedő énekesrendi mozgalomban az egyházi és a világi vonatkozások észrevehetően egybefonódtak (15). A gregorián ének, Josquin, Palestrina s más régi mesterek motettái a világi hangversenyeknek is állandó darabjaiként voltak jelen, s ugyanúgy újat jelentettek az énekeseknek és a hallgatóságnak, mint az ősi magyar népdal, vagy Kodály s a fiatal magyar zeneszerző nemzedék művei.

Az önálló zenetanári állás megszervezése újabb változást jelentett az óraszámokban:

Tantárgyak	O s z t á l y o k				
	I.o.	II.o.	III.o.	IV.o.	V.o.
Ének-zene	3	3	2	2	2
Kántori teendők	1	1	2	2	2
Összesen:	4	4	4	4	4

Mint látjuk a kántori teendők óraszámja jelentősen megnőtt azzal, hogy már az első osztályban bevezetést nyert, s ugyanakkor 1-1 újabb órát kapott a III-V. osztályokban. Ezekhez az órákhoz még heti 2 óra énekkari foglalkozás járt, amely mindenki számára kötelező volt. A zenekar heti 1, később 2 órás próbát tartott. Ez fakultatív foglalkozás volt.

A zeneoktatás intenzívebbé tételét szolgálta az is, hogy Bitter külön osztályénekkarokat is szervezett, amelyek betanításában és vezénylésében esetenként a növendékek is részt vettek. Bitter célja ezzel az volt, hogy az életbe kilépő fiatal tanító az alapvető elméleti ismeretek mellett a népművelés egyik fontos eszközének az énekkarnak szervezésével és vezetésével kapcsolatos legszükségesebb tudnivalókat már az iskolában

elsajátíthassa. Jól látta, hogy mennyire fontos a tanítóság zenei képzésének alaposabbá tétele a mi viszonyaink között, hiszen hazánkban a vidéki ének-, és zenekultúrát jórészt a tanítók terjesztették és ápolták (16). Napirendre került - valamennyi katolikus képzőben a kántorképzés reformjának ügye is.

Az 1931-ben megjelent Harmat-Sík-féle "Szent Vagy Uram!" című népénektár, amelynek használatát a kezdetben igen erős ellenállás dacára a legtöbb egyházmegyében kötelezően bevezették -- a kántorokat ugyanis az eddigieknél jóval nehezebb feladatok elé állította. Szokatlanok voltak benne a régi magyar énekek, túlságosan modernnek érezték s technikailag nehéznek tartották jónéhányan az orgonakíséreteket (17). De ettől függetlenül is minden illetékes szakember előtt nyilvánvaló volt, hogy a tanítóképzőben még a legjobb vezetés mellett is csak szerény eredmény volt elérhető a növendékek legtöbbje számára a zenében. A reform célkitűzései között éppen ezért továbbképző szemináriumok terve is szerepelt. Ezeket a püspöki székhelyeken lévő tanítóképzőkben tartották volna, iskolai szünidők idején. Megvalósítására, legalábbis Egerben, nem került sor. A reform kevés kézzelfogható eredménye közül említést érdemel, hogy a Püspöki Kar 1930-ban kiadott rendelkezése értelmében kántori állások betöltésénél csak a katolikus képzőkben szerzett oklevelet fogadták el teljes érvényűnek. Mivel az állami tanítóképzőben a kántorképzésben való részvétel fakultatív volt, a rendeletet követően megnőtt azoknak a száma, akik Egerben tették le a kántorképesítő vizsgát. A kántorképzés tantervi reformmunkálataiból Bitter egyébként is jelentékeny részt vállalt. Az újonnan bevezetett kották és tankönyvek közül elsősorban a "Szent Vagy Uram!" énektár orgonakönyve érdemel említést. Használatát azonban erősen korlátozta az a körülmény, hogy magas bolti ára miatt csak nagyon kevesen tudták megvenni s az intézet is csak kevés példánnyal rendelkezett (18). Továbbélt a Zsasskovszky-hagyomány is, amelynek egyik ékes bizonyítéka volt, hogy a testvérpár szerkesztésében 1858-ban megjelent 4 szólamú orgonakíséretként is használható énekkari letéteket tartalmazó ifjúságnak szánt "Ima és énekkönyv", 1934-ben már a 18. kiadásban jelent meg. A hangjegyes részt Meiszner Imre és Zasskovszky József dolgozták át. Az énekek sora az új kiadásban néhány régi dallammal bővült s ezen kívül átvettek javított szövegeket a "SZENT VAGY URAM!"-ból is. Ennek ellenére a

kötet súlyosan elmarasztaló kritikát kapott (19).

Ettől függetlenül mégis mindvégig megtalálhattuk a kötelezően előírt kották és könyvek sorában. A kántori gyakorlatban ugyanis nagyon jól használható kiadvány volt, nemcsak azért mivel tartalmazta a leghasználatosabb énekeket, hanem azért is, mert a kíséreték játéktechnikai szempontból nem jelentettek különösebb nehézséget, többségük jólhangzó volt, s alkalmasnak bizonyultak a nép énekének vezetésére is. A harmónium és az orgonajáték alapjait néhány évig Kosáry iskolájából, majd később a Bató-Csukás-féle Harmóniumiskolából tanulták. Bevezetésre került Sztankó Béla ötkötetes, zenei és módszertani szempontból egyaránt jó színvonalat jelentő Énekiskolá-ja is. A líceummá való átszervezést követően Kerényi György "Énekes Líceum" című tankönyv köteteit használták. Kötelezően előírt tankönyv volt még Siklós: Összhangzattan-a is. Kiegészítő anyagként az V. osztályban, az elemi iskolában megtanítandó dalok kíséreteivel is foglalkoztak Kosáry gyűjteménye alapján.

Az intézet hangszerekkel való ellátottsága a 30-as években általában kielégítőnek mondható. Ezt úgy kell értenünk, hogy az oktatáshoz nélkülözhetetlen mennyiség biztosított volt s az magában foglalta a gyakorlásra szolgáló hangszereket is. Állapotuk azonban az állandó, s aligha mindig szakszerű használat miatt nem volt megfelelő. Az állomány felújításának szükségességét az Intézet vezetői is felismerték. A hangszerek beszerzése folyamatos, de takarékos keretek között történt. Az 1930/31-es tanévben készült el a zeneterem 12 változatú 2 manuális orgonája, amelyet a pécsi Angster cég készített. Ára 12 ezer pengő volt (20). Vásároltak gyakorlóló (1 járékú) harmóniumokat, zongorát, hegedűket továbbá a zenekar számára fa-, és rézfúvós hangszereket is. Tervezték hangversenyzongora beszerzését is. A kottatár is gyarapodott. Bitternek gondja volt rá, hogy az új magyar kiadványokat megvásárolják. A Magyar Kórus, a Katolikus Kántor és az Énekszó című folyóiratokra több diák is előfizetett. Számukra, énektanárunk javaslatára, a kiadó kedvezményt adott. A Lavotta Zenekör tagdíjából főleg hangszeriskolákat és zenekari művek kottáit vásárolták meg, s ebből az összegből fedezték a kisebb hangszerjavításokat is.

Bitter természetesen tisztában volt a tanítóképzőkben folyó zenetanítás erős korlátaival. A tömegtanítás (voltak 55 fős osztályok is!) olyan oktatási keret volt, amelytől még a lelkiismeretesebb tanulói és

tanári munka esetén sem lehetett bizonyos zenei tevékenységi területeken elegendő, illetve megbízható eredményt várni. Ugyanakkor viszont, az általános zenei ízlésnevelés színvonalbeli emelésének biztosítására sok lehetőség adódott. Bitter legnagyobb érdeme az volt, hogy ezeket már munkájának megkezdésekor felismerte és nem késlekedett lehetőleg minél többet megvalósítani belőlük. a már említett osztály-énekkarokon kívül a legjobb hangú s a zeneileg legtehetségesebb IV-V. osztályos növendékekből kamarakórust szervezett (Cecilia-kórus). Átvette a zenekar vezetését is. Réális szemléletét dícséri, hogy ugyanakkor nem ütközött meg azon, ha a diákok "könnyű" zenét játszottak, sőt esetenként még Ő maga is szolgált irányítással (21). Fakultatív tárgyként újra bevezette a szervezett hegedűoktatást, amellyel elsősorban a zenekar utánpótlását kívánta biztosítani.

Működésének 5. évében, az 1937/38-as tanévben a zenei tárgyak érdemjegyei így alakultak (22):

Tárgy	I.o.				II.o.				III.o.				IV.o.				V.o.			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Ének	12	10	12	3	9	10	15	1	14	22	16	1	23	16	15	-	28	12	9	-
Zene	7	16	14	-	10	8	17	-	16	27	9	1	17	23	14	-	23	14	12	-
Kántori teendők	12	13	12	-	11	8	16	-	13	22	16	2	12	24	14	-	9	25	14	-
Fakult. zene	5	2	-	-	5	1	-	-	5	1	-	-	13	-	-	-	2	-	-	-

A továbbiakban röviden áttekintjük az 1933/34-es tanévtől kezdődően a képző zenei életével kapcsolatos legfontosabb eseményeket egészen az 1938/39-es tanévig bezárólag.

1933/34. A tanév megkezdését követően már novemberben 13 fővel megalakult a Cecilia-énekkar. Első hangversenyüket 1934. április 29-én tartották a ferencesek által rendezett egyházzenei konferencia keretében. A kórus olyan színvonalas teljesítményt nyújtott, hogy meghívást kapott budapesti szereplésre is. Június 10-én az Egyetemi templom istentiszteletén énekeltek, amit a rádió is közvetített. Műsorukon főleg magyar szerzők művei szerepeltek (23).

1934/35. Novemberben az V. osztály növendékei "filléres" vonattal (saját költségükön) egynapos budapesti kiránduláson vettek részt. Ez alkalomból megnézték a Mátyás-templom orgonáját s operaelőadást is hallgattak. A Cecilia-kórus ebben a tanévben 12 alkalommal szerepelt nyilvánosan. Szépen fejlődött a 120 tagú nagykórus is. Tavaszi, főszékesegyházi hangversenyükön (május 12.) gregorián énekeket, reneszánsz motettákat, valamint Bárdos és Harmath kompozícióit énekeltek. Bitter előadásában Bach, Franck és Bossi orgonaművei hangzottak el. Siker kísérte a zenekar bemutatkozását is az Intézet farsangi ünnepélyén. A 14 tagú együttes Lehár, Arany-ezüst keringőjét, Schubert Bölcsődal-át, Demény magyar nótafeldolgozását (Három akó borom van) s végül Strauss Kék Duna-keringőjét játszotta.

1935/36. A tanév második félévének legnagyobb zenei eseménye a Liszt halálának 50. évfordulója alkalmából rendezett nagy szabadtéri hangverseny volt (május 31.). Ezen fellépett úgyszólván valamennyi Egerben működő énekkar. A zenekari kíséretet a 14. gyalogezred miskolci és budapesti muzsikussal megerősített zenekara látta el. A tanítóképző nagykórusa az "Isten légy örökké áldott" és a "Katonadal" című Liszt-kompozíciókat adta elő. A hangversenyt a rádió is közvetítette (24).

1936/37. Az V. osztályosok budapesti tanulmányi kirándulásuk keretében (október) megtekintették a Liszt-kiállítást. Általános gyakorlattá vált, hogy az V. osztály növendékei karvezetői gyakorlatokat végeztek. Ezenkívül a Cecilia-kórusnak és a zenekarnak is volt ifjúsági vezetője, akik együttesükkel nyilvánosan is felléptek.

1937/38. Ebben a tanévben az átlagosnál nagyobb mértékben gyarapodott az ének-zene szertár hangszer-, kotta- és könyvvállománya. Vásároltak 6 gyakorló harmóniumot, 2 bécsi mechanikájú zongorát, egy kis gyakorló orgonát (egymanuálos pedálos hangszer volt elektromos fűjtatóval felsze-

relve), beszereztek 1 brácsát, 1 gordonkát és 1 nagybögőt továbbá 2 trombitát, 2 fuvolát és 2 klarinétot, valamint 30 darab kottaálványt. A kotta- és a zenei könyvtár is számos új példánnyal gyarapodott. Említést érdemel, hogy Szmracsényi Lajos érsek egy "gyönyörű hangú" gramofont ajánlódott a zeneszertár részére. Ugyancsak ajándékként sok kottát juttatott az Intézetnek Zsasskovszky József is (25). Mindezek s más kisebb beszerzések összértéke közel 12 ezer pengőt tett ki. A tanév értesítőjében Bitter örömmel számolt be arról, hogy a zenekar számára minden fontos hangszer megvan, s mivel a fúvóshangszert játszóknak tudása is fejlődött nem lesz már akadálya a jövőben a létszám emelésének. Ugyanakkor súlyos gondnak tartotta, hogy az ifjúsági zenekarok számára nem voltak megfelelő kompozíciók. Ezen úgy próbált segíteni, hogy egy-egy Boccherini Mozart, Schubert darabot, vagy más szerzőtől való tételt meghangszerelt mindig az adott előadói apparátushoz igazodva. Bitter lelkes, fáradságot nem ismerő tevékenysége több más egeri iskola énektanárát is fellelkesítette, s így lehetővé vált, hogy 1938. május 9-én 9 iskolai kórus részvételével nagyszabású Éneklő Ifjúság hangversenyt rendezzenek. Az alkalmat elsősorban az adta, hogy ezt az évet Szent István évnek nyilvánították, s ekkor tartották a XXXIV. Eucharisztikus -kongresszust is. Az egyházi körök támogatották a hangverseny szervezését, sőt a védnökséget maga az Actio Catholica vállalta. 22 szám hangzott, amelyek mindegyike egyházi kompozíció volt. A fő szervező Bitter volt, aki a tanítóképzősök kórusán kívül összkari számokat is vezényelt. Az Énekszó című folyóirat 1938. évi 6. számában a következő sorokat olvashatjuk a hangversenyről szóló ismertetésben: "Végre Eger is! A zenei élet újjászületése, aminek már szerte az országban diadalünnepeit üljük, ebben az ősi művelt városban igen sokáig késlekedett. Erős gátló körülmények állták útját, hogy a legnemesebb egységes közízlés itt is kivirágozhassék. Végre 1938 tavaszán megtörtént a nagy fordulat. Eger közép- és középfokú iskolái az új világ leheletétől megihletve énekkari hangversenyre gyűltek össze. Műsoruk az énekesrend ideáljának nagyszerű megvalósítása, a nyugati klasszikus és a mai magyar egyházi zene kiegyensúlyozott sorozata.... Szimbólumot láthatunk abban, hogy Kodály a 150. genfi zsoltárral és az Ave Mariával szólal meg először Egerben" (26). Meleg hangú méltatást közölt a hangversenyről a helyi sajtó is.



1938/39. A zenekarnak ebben a tanévben már 35 működő tagja volt. Az összetétel így alakult: 8 I. hegedű, 8 II. hegedű, 1 mélyhegedű, 3 gordonka, 3 nagybőgő, 2 fuvola, 1 ksfuvola, 3 klarinét, 2 trombita, 1 harmona, ütőhangszerek, valamint zongora és harmónium. Nyolc alkalommal léptek fel iskolai és városi rendezvényeken.

Az 1938. évi XIII-XIV. törvénycikk rendelkezései szerint ettől a tanévtől kezdődően az ország valamennyi tanító- és tanítóképző intézetének, fokozatosan négyosztályú általánosabb képzési irányú líceummá kellett átalakulnia. A négy osztályt követte volna azután a kétéves Tanítóképző Akadémia. A zenetanítást ez közelebbről is érintette. A zenei tárgyak ugyanazok maradtak, de óraszámuk 1-1 órával csökkent osztályonként. A "kántori teendők" elnevezésű tárgy az "egyházi ének és zene" elnevezést kapta, de a továbbiakban is kötelező maradt minden római katolikus vallású tanuló számára. Óraszámja nem változott.

Mint láthattuk, a zeneoktatás Bitter Dezsőnek már néhány esztendő működése nyomán is érezhetően színvonalasabbá, korszerűbbé vált. Tanulmányunk következő s egyben befejező részében a háborús évek zenei eseményeit, majd a felszabadulást követően az iskola államosításáig terjedő időszak új törekvéseit fogjuk vizsgálni.

## JEGYZETEK

- (1) A dolgozat első része a Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeinek XVI. kötetében (363-374. oldal), a második része pedig a XVII. kötetben (591-603. oldal) jelent meg 1982-ben, illetve 1984-ben.
- (2) Ennek ellenére is szépszámmal akadtak létszámfelettiék, akiket különtöző állami hivatalok, vállalatok vettek át (pl. pénzügy, vasút stb.)
- (3) A Magyar Hiszekegy szövegét Papp-Váry Elemérné (1881-1924) írta, Szabados Béla (1867-1963) zenésítette meg 1921-ben. Pályadíjnyertes mű volt.
- (4) Lásd a dolgozat II. részében közölt táblázatot az 593. oldalon.
- (5) Az infláció következtében a Zsasskovszky Alapítvány is devalválódott.
- (6) Dr. Csanádi László (1879- ? ) tb. kanonok, földrajz-történelem szakos tanár. 1922-1938 között volt az iskola igazgatója s közben több egyházi funkciót is betöltött.
- (7) A Szent Lászlóról elnevezett internátus az Almagyar-tetőn, jó levegőjű helyen épült, később bővítették, ami mintegy 20 férőhelyet jelentett.
- (8) Benkóczy Emil: Pyrker első magyar tanítóképzője, Eger 1928. 135. 1.
- (9) Beyer iskoláját Menich Antal tanítóképzőintézeti tanár fordította magyarra. Megjelent az Egyetemes Zeneműtár sorozatban.
- (10) (Mikulas), Moyzes Miklós (1872-1943), rövid ideig Egerben orgonista, majd különféle felvidéki városokban (Znióváralja, Eperjes) zenetanári állást töltött be. Fia, Alexander M. ma is élő jeles szlovák zeneszerző.
- (11) Kersch stílusos, de ugyanakkor a kántorok orgonatechnikáját is figyelembe vevő harmónizálásai a "Sursum Corda"-ban tanulmányozhatók. Zeneileg nagyon értékesek az egyes énekekhez írt elő- és közjátékok is.
- (12) A következő szöveg (a 11. számú darabhoz) a jobbak közül való:  
1. vsz. "Ej de mi lelt ma engemet /egyszerre széles kedvem lett/

nincs a zsebemben egy krajcár/ s azt hiszem gazdag vagyok már"

2. vsz. "Janklimon a folt úgy ragyog / ámde azért én Úr vagyok/ félrecsapom a kalapom/ szinte mosolygok magamon."

- (13) Meiszner ugyanakkor továbbra is tanított az Angolkisasszonyok tanítónőképzőjében. 1941-ig betöltötte a főszékesegyházi karnagyi tisztséget is. 1946-ban halt meg.
- (14) A rajz és a torna tanárai is óradíjasok voltak.
- (15) Bárdos is, mint jellemzőt említi egyik visszaemlékezésében, hogy akik vasárnap a templomban énekkart vezettek, azok hétköznap az iskolában tanítottak, vagy a polgári életben volt valamilyen énekkaruk.
- (16) Az Egri Érseki Tanítóképző Értesítője az 1934/35 tanévről. Beszámoló az intézeti énekkar munkájáról, 34-36. oldal.
- (17) Az ellenérzésekben volt némi igazság. Legfeltűnőbbben éppen a legelterjedtebb a "mindennapi" használatú énekeknél (Egybegyültünk..., Szent Vagy Uram stb.) figyelhető meg a gyűjteménynek egy olyan törekvése, amely mindenáron el kívánta kerülni a harmónizálásban azt, hogy akárcsak egy kissé is emlékeztessen valamilyen valós vagy vélt sablonra. Az eredmény: az adott dallam stílusától idegen hangzás és a játéktechnikailag teljesen felesleges nehézségek egyidejű jelentkezése.
- (18) Az orgonakönyv ára kötve 25, később 30 pengő volt. Az első kiadásból 50 példányt 5 pengős kedvezményrel adtak papnövendékek, tanítójelöltek és a Zeneművészeti Főiskola egyházzenei hallgatói számára.
- (19) Lásd: Magyar Kórus 15. szám, 226-227. oldal, 1934. A gyűjtemény kétségkívül meglévő hibái ellenére Kerényi György bírálatát elfogultnak és indokolatlanul szigorúnak érezzük.
- (20) A szép hangú, de teljesen romantikus diszpozíciójú hangszer 1966-ban a korszerű elveknek megfelelően átépítették, de ennek során sikerült megőrizni az Angster-orgonákat jellemző lágyabb hangzást is. A hangszer ma is az eredeti helyén a Tanárképző Főiskola zenetermében áll.
- (21) Alakult az iskolában jazz-zenekar sőt egy "cigány-zenekar" is. Ezek az együttesek elsősorban farsang idején kaptak szereplési lehetősé-

get.

- (22) A kántori teendők elnevezésű tárgy természetesen csak a római katolikus vallású diákok számára volt kötelező.
- (23) Az egriek szerepléséről a Magyar Kórus is megemlékezett a folyóirat 14. számában, 1934. 208. oldal. Ugyanott képet is közöltek a kórusról.
- (24) Az 1936. évi egri Liszt-hangversenyekről lásd bővebben Gyárfás Győzóné: Eger város zenei életének fejlődése című dolgozatát. (Az egri Tanárképző Főiskola füzetei 396. szám, 1966. 399. oldal).
- (25) Zsaskovszky József budapesti karnagy, orgonaművész, Zs. Károly fia.
- (26) Kodály - műveket már korábban is énekelt a képző kórusa. Lásd: Kelemen Imre: Kodály-művek és az új magyar muzsika a felszabadulás előtti Eger zenei életében (Hevesi Szemle, 1983. 1. szám, 47-52. oldal).

**NAGY MIKLÓS**

**KARÁCSONYI ÉNEKEK, KÁNTÁLÓK EGER KÖRNYÉKÉRŐL**

Abstract: In Hungarian folklore the period of Advent is abounding in traditions. A number of beliefs, customs and ritual motifs are connected with it, among others the most popular Hungarian Christmas Mysteries, the so-called "Bethlehemezés" (Nativity play with a crèche and Christmas Carol singers) which were very popular in most parts of the country before World War Two. To our days mainly the carols have survived, that is what we call Hungarian Christmas Carols. Most of them are well-known and belong to the intimate Christmas holidays in the family. As for their musical material, they represent many kinds of musical styles From medieval themes through the forms of children's song to church music. In this small collection I publish Christmas carols from Eger and a few villages around, not trying to satisfy all demands. Under numbers 27 publish a whole original series of shanting Christmas carols.

A magyar folklórban gazdag hagyományai vannak az advent időszaknak, számos hiedelem, szokás és rituális mozzanat kapcsolódik hozzá, egyebek közt a legnépszerűbb magyar karácsonyi misztériumjáték, pásztorjáték az ú.n. "betlehemezés" és a kántálás, melyek egyes vidékeken a II. világháború előtt is még szokásban voltak. Mára többnyire csupán a hozzájuk tartozó énekek maradtak fenn, ezeket nevezzük összefoglaló néven betlehemes vagy karácsonyi énekeknek. sok közülük ma is ismert és velejárója a meg-hitt családi karácsonyi ünnepeknek. Zenei anyagát tekintve sokféle zenei stílust képviselnek: középkori témától kezdve, a gyermekdal formán keresztül, a folklorizálódott egyházi éneket is megtaláljuk benne.

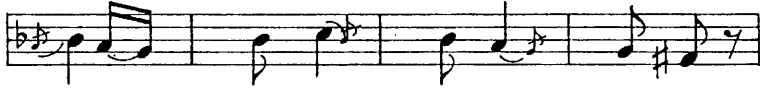
Ebben a kis gyűjtésben, a teljesség igénye nélkül, Eger és környéke néhány falujából való karácsonyi énekeket közlök, közöttük a 2 - 8 szám alatt egy az 1930-as évekből származó, teljes és ép karácsonyi kántálót Egerből. A többi karácsonyi ének, illetve kántáló Bükkszékről és Terpesről valók.

Poco rubato

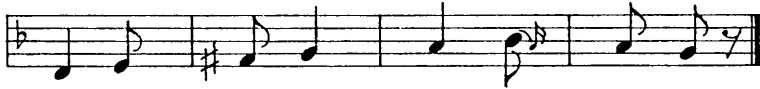
①



Szül - kist ke - res a szent csa - lád,  
De sen - ki sincs ki he - lyet dád.



Nin - csen a - ki be - fo - gad - ja,



Öt ki ég - nek föld - nek u - ra.

Az idő már későre jár.  
A madár is fészkére száll.  
Csak a szent Szűz jár hirtbe,  
Betlehemnek városába!

Ne sirj tovább szűz Mária,  
Ne menjetek ma máshová.  
Szállásunkat mi megosztjuk.  
Kis Jézuskát befogadjuk.

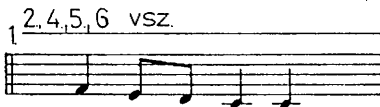
②



Csor-da-pászto - rok , mi - dőn Bet - le - hem - be



Csor - dót ő - riz - ték éj - jel a me - ző - be.



2. Isten angyali jövének melléjük,  
Nagy félelemmel telik meg ő szívek.
3. Örömet mondok nektek ne féljeteK,  
Mert megszületett a ti üdvösségetek.
4. MenjeteK el hát gyorsan a városba,  
Ott találjátok Jézust a jászolyba!
5. Elindulának és el is jutának,  
Szűz Máriának jónapot mondának.
6. Hol fekszik Jézus? Itten a jászolyban,  
Kit betakartál mostan a pólyába.

♩=138

3

Ó Szent Pé - ter mit gon - dol - tál,  
Hogy is - tál - lőt vá - lasz - tot - tál,  
I - lyen ke - mény hi - deg - ben.  
Szállj le hoz - zánk Má - ri - á - val,  
Szü - le - tett kis Jé - zus - ká - val,  
És la - koz - zál szi - vünk - ben.  
Hogy mi is az an - gya - lok - kal,  
Az egy - be - gyűlt pász - to - rok - kal,  
Gló - ri - át ki - ált - has - sunk!

④  $\text{♩} = 81$



Vi - gan zeng-je - tek ci - te - rők Jé - zus szü - le - tett,  
Har - sog - ja - tok sok trom - bi - tők Is - ten em - ber lett.




Ki a Jé - zust hor - doz - ta és mé - hé - be fo - gad - ta,




Az - tat Gab - ri ar - kan - gyal át - dott - nak mon - dot - ta.

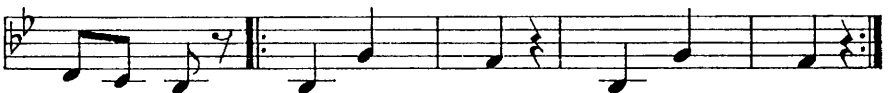
⑤  $\text{♩} = 112$




Bá - rány - ká - val Jan - csi - ka, Jan - csi - ka, Te menj be e -



lő - re Tér - det hajt - ván és üd - vöz - légy ve - lük e - gyütt



és kér - jed Al - dát - sát ma - gunk - ra,  
Ma - laszt - ját nyá - junk - ra.




Kér - jük a mi kis Jé - zus - kánk, Al - le, Al - le - lu - ja!




♩-76

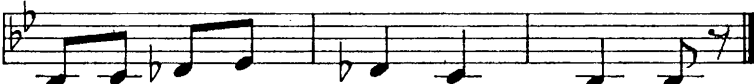
⑥



A kis Jé - zus a - rany al - ma,  
Szűz Má - ri - a é - des - any - ja .

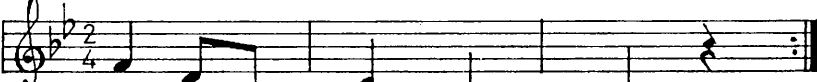


Gyen - ge csecs - csel táp - lál - gat - ja .

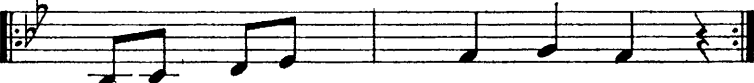


Kis böl - cső - ben rin - gat - gat - ja .

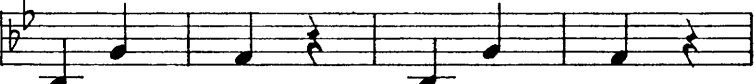
⑦




Jaj, sze - gény de fá - zik,  
Köny - nye - i - től át - zik,



Nin - csen ne - ki pár - ná - ja,  
Se cif - ra nyo - szo - lyát - ja,



Csak szé - na,  
csak szal - ma,

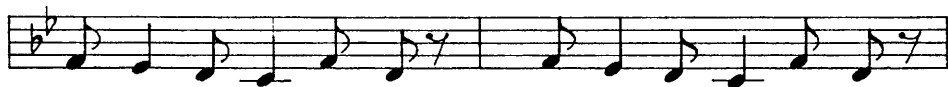


Bar - mok szá - ja me - le - gi - tő kály - há - ja .

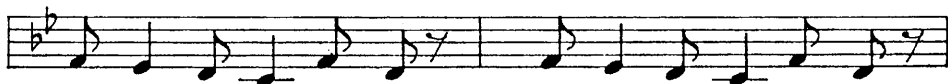
8



Az Is - ten el - tes - se e - ház - nak gaz - dá - ját,



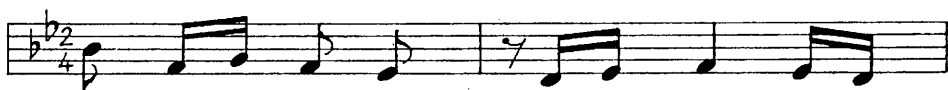
Nem - csak a gaz - dá - ját, Őt e - gész csa - léd - ját,



Tölt - se meg az Is - ten pin - cé - it, kam - ra - ját!



Ad - jon Is - ten jó éc - ca - kát,  
El - vé - gez - tük a szent mun - kát.



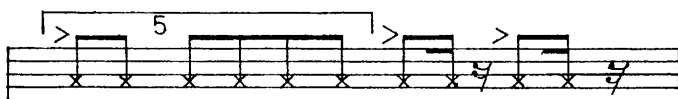
Már nyu - ga - lom - ra, csen - des á - lom - ra



Hajt - juk fe - jün - ket, ad - juk tes - tün - ket,



Az úr Jé - zus Krisz - tus meg - díd ben - nün - ket.

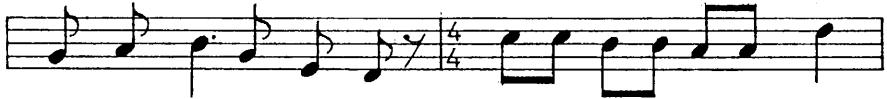


Di - cser - tes - sék - a - Jé - zus - Krisz - tus!

9



Bet - le - he - mi pusz - tán ör - ven - de - tes hír van,



Az an - gyal - nak sza - va ez i - dő - ben így szó - ta,



ez i - dő - ben így szó - ta:

10



Pász - to - rok kel - jünk - fel,  
Ha - mar in - dul - jünk - el.



Bet - le - hem vét - ro - sá - ba  
Ron - gyos is - től - lócs - ká - ba



Si - es - sünk, ne kés - sünk,



Hogy még e - zen éj - jel o - da ér - hes - sünk,  
Mi u - run - kat tisz - te - le - tet te - hes - sünk.

11



Vá - ros ki - vül nem-mesz sze, nem mesz-sze van egy is - tál - lócs - ka,



Ab - bári fek-szik kis Jé - zus - ka, drá - ga vi - o - lócs - ka,



Hi - deg já - szol - ba' fek - szik Kis Jé - zus - ka,  
Szé - nán - szal - mán a - lu - szik Kis de - decs - ke.



Fá - zik a kis Jé - zus ke - zecs - ké - je,



Mert nincs ne - ki pré - mes men - tócs - ké - je.



Hi - deg já - szol - ba' fek - szik Kis Jé - zus - ka  
Szé - nán - szal - mán a - lu - szik Kis de - decs - ke.

12

*♩* = 54

Pász - to - rok, pász - to - rok ör - ven - dez - ve,  
Si - et - nek Jé - zus - hoz Bet - le - hem - be.  
Kö - szön - tés mon - da - nak a kis ded - nek,  
Ki vált - sa - got ho - zott az em - ber - nek.

Angyalok szözata minket is hív,  
Értse meg ezt tehát minden hű szív.  
A kised Jézuskát mi is daldjuk,  
Mint a hű pásztorok magasztaljuk.

13

Rubato


Szent Jó - zsef, Má - ri - a nagy út - ra in - dul - tak,  
Bet - le - hem vá - ros - ba szül -ést nem ta - lál - tak.  
El - in - dult Má - ri - a sir - va és zo - kog - va,  
Meg - szül - te szent fi - át bar - mok közt já - szol - ba.

Ismétlésre:


Barmok lehettek rá hideg éjszakákon,  
Szűz Mária könnye hullott Jézuskára.

14

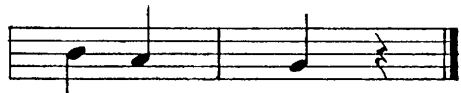
$\text{♩} = 128$



Ó, ó, ó, Há-rom esz-ten - dős tok - jő.



A bog-rács-ban vő-na jő a mel-lé a hagy-ma, só,



Ó, ó, ó.

Hess, hess, hess,  
Jő a kolbászos leves.  
Isten adja, hogy ehess,  
Innen vígan elmehess.  
Hess, hess, hess!

15

$\text{♩} = 160$



Új esz-ten - dő vig-ség szer-ző most kezd ú-jul - ni,



Ú - ju - lá - sát vig ö-röm-mel most kezd hir-det-nyi.

Hirdetik má' a Missiást első hiveim,  
Legyetek a Jő Istennek legszebb hívei

Alsó kék ég, felső szép ég dicsérd uradat,  
Urad áldja menyet, tengert, te mettartódat.

Víg napokkal, bor, búzával, látogass minket,  
Mi is néked úgy szentelünk víg esztendőket!

## JEGYZETEK A KÖZÖLT DALLAMOKHOZ

1. Adatközlő: Józsa Károlyné, Tarjányi Etelka

Szül.: 1905. Bükkszék

A gyűjtés időpontja: 1979.

Bükkszéken a karácsonyra való készülődés első ritusa az ú.n. "szent család szálláskeresés" volt, amely december 15-én kezdődött és abból állta, hogy kilenc lány, kilenc egymást követő napon, tehát kilenc alkalommal, más és más háznál imádkoztak, szent énekeket énekeltek, várták a kis Jézus jövetelét, úgy is hívták, hogy "kis Jézus kilence-di". Ezekben az alkalmakkor semmilyen megvendégelési forma nem volt szokás.

2. Adatközlő: Ódry Dánielné, Brázovics Rozália

Szül.: 1914. Eger, Rác-hóstyá

Sztojka Istvánné, Brázovics Mária

Szül.: 1919. Eger, Rác-hóstyá

A gyűjtés időpontja: 1985.

Adatközlők elmondása szerint a 2-7 szám közötti énekeket folyamatosan adták elő karácsony előtti időszakban a kántálók, kik hóstyabeli 9-14 év közötti fiúk voltak, többnyire 3-5 személy. A "hóstyá" a valamikori egeri külvárost jelentette, elnevezése ma is él, de ezek a városrészek ma már csaknem a belvároshoz tartoznak. Valaha többnyire földműves, szőlőtermelő emberek lakták, a falusiakhoz hasonló szokásokat, hagyományokat alakított ki. (Nagy Miklós: "Balladák az egeri hóstyákon" Az egeri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei XIII. 1975.)

Az 1920-as években karácsony előtt 1-2 héttel jártak a kántálók, kik évek folyamán személyi összetételben ugyan változtak, de az előadott énekeik mindig ugyanazok maradtak, melyekre az adatközlők pontosan és egységesen emlékeznek, hisz csaknem a II. világháború kezdetéig volt alkalmuk minden évben újból hallgatni. Rendszerint egy a kántá-

lók közül beköszönt és megkérdezte: "Szabad-e a kis Jézust köszönteni?" "Igen" válasz esetén bementek a konyhába, öltözetük legtöbbször csak utcai ruha volt, de olykor egy-egy csapat fehér alsós szoknyát, vagy használt fehér inget vett a kabát fölé, a nyakánál megkötve. Egyetlen állandó eszközük volt, a "csörgőbot". Az utolsó ének befejezése után, az édesanyjuk két fillért adott a kántálóknak, akik ezt megköszönve egy házzal odébb álltak.

3. "Csodapásztorok..." kezdetű ének az egyik legrégebbi betlehemes karácsonyi énekünk, már 1651-ben Cantus Catholiciben megtalálható, de stíluskritikai elemzés szerint még jóval régebbi eredetű. (Magyar Néprajzi Lexikon. I. 267. Szendrei Janka.) Ismert csaknem az egész magyar nyelvterületen: az Alföldön a dallam közepén kezdődik, az erdélyi változatok az utolsó hat szótagra terjedő részt ismétlik. Megfigyelhetők, hogy hangnemei vidékenként változnak: Alföldön frig, (változatai MNT. Jeles napok II. 414-421.), Erdélyben dór (változatai MNT. Jeles napok II. 407-414.), Dunántúlon dur (MNT. 421-430s.).

Az itt közölt változat és a többi a környéken gyűjtött anyag meglehetősen egységes: az első 3/4 rész dur jellegű, a befejező hat hang egyértelműen frig.

4. Szöveg részlet azonosságot találtam MNT. II. 1151 old., dallamvariáns Újváry Zoltán: Gömöri népdalok és népballadás. Miskolc 1977. 573 old.
5. Többnyire betlehemes-játékokban fordul elő (MNT. II. 637-639).

6. V.ö. 11. sz. dallammal.

7. Szövegét már 1763-ban lejegyezték, dallamát csak 1855-ben.

Rendszerint "Karácsonynak éjszakáján

Jézus születése napján

Örüljete, örvendjete,

A kis Jézus megszületett" versszakkal kezdődik, mint itt, ennél a bukkszéki változatnál is, sok versszakos. Ismert az egész magyar nyelvterületen (MNT. II. 551-553).



Megfigyelhető a jellegzetes ú.n. "karácsonyi szekszt", amely sokszor visszatérő kedvelt hangköze a karácsonyi kántálóknak. V.ö. a 10. sz. dallammal.

8. A kántálást befejező dallam, amely kissé ritmikus énekelt beszédre emlékeztet, szövege jó kívánság a ház népének és egyben felhívja a figyelmet, hogy a "szent munka" elvégeztetett, de még inkább az adományozásra. Változataival a szakirodalomban nem találkoztam, csupán szöveg töredékével (Újváry Zoltán: Gömöri népdalok és népballadák. Miskolc 1977. 567 old.)

- 9-10. Adatközlő: Nagy Sándorné

Szül.: Terpes. 1944.

A gyűjtés ideje: 1985.

A kettőt együtt énekelték, valószínű betlehemi játék töredéke. A "pásztorok keljünk fel" kezdetű dal csaknem minden betlehemi játékban előfordul valamilyen formában. (Lásd MNT II. Betlehemes játékok.) Legelső lejegyzője Pálóczi Horváth Ádám "Ötödfélszáz énekek" c. gyűjteményében.

11. Adatközlő mint 9-10. számmal.

Változatai szintén többnyire betlehemi játékokban fordulnak elő.

12. Adatközlő: Sztojka Istvánné, Brázovics Mária

Szül.: 1919. Eger, Rác-hóstyá

A gyűjtés időpontja: 1985.

Az ének szerzői ismertek; Tárkányi Béla egri költő szövegét Zsaskovszky Ferenc egri egyházmegyei kántor és karnagy zenésítette meg. Megjelent Zsaskovszky "Énektár" 1855. Igen népszerű, évtizedek során csaknem folklorizálódott.

13. Adatközlő: Vég Menyhértné, Borotvai Klára.

Szül.: Terpes, 1927.

Gyűjtés ideje: 1983.

Palóc vidéken kedvelt dallamtípus, Terpesen koldus-dal szöveggel gyűjtöttem, az adatközlő szentkúti búcsújárások alkalmával hallotta és tanulta meg.

14. Adatközlő: Józsa Károlyné, Tarjányi Etelka

Szül.: 1905. Bükkszék

A gyűjtés időpontja: 1976.

Betlehemes játékok utolsó éneke, de Vikár Béla gyűjtötte, mint farsangi köszöntőt. (MNT. II. 72.)

15. Adatközlő: Józsa Károlyné, Tarjányi Etelka

Szül.: 1905. Bükkszék

A gyűjtés időpontja: 1976.

Új év első napjaiban járta a falut Vilma nevezetű cigányasszony és bőséges jólétet kívánó vers után -- melyre az adatközlő már nem emlékezett -- énekelte. A jókívánságok fejében élelmet kapott a háziaktól. Az éneket Kodály Zoltán is gyűjtötte 1916-ban, Nagyszalontán. E régi szokást Bod Péter is leírja (Szent Heortortes. Pozsony, 1786. 34 l, MNT. II. Jeles napok 1-16). A dallamok változatai igen eltérőek, a szövegeik viszont meglepően egységesek. Lásd Újváry: Gömöri népdalok és népballadák. Miskolc 1977. 579. old.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Kelemen Imre: Zenetanítás az egri érseki tanítóképzőben III. rész (1920-1939).....	3.
Nagy Miklós: Karácsonyi énekek, kántáló Eger környékéről.....	21.

